

OLIIY TA'LIM MUASSASALARIDA RAQAMLI SAVODXONLIKNI RIVOJLANTIRISHNING ILMIY ASOSLARI

Shermanova Feruza Djumaboyevna

Toshkent amaliy fanlar universiteti, p.f.f.d, dotsent

[orcid: 0000-0002-0985-4793](https://orcid.org/0000-0002-0985-4793), e-mail: shermanovaf@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada raqamli savodxonlik tushunchasining zamonaviy talqini, uni shakllantirishda zarur bo'lgan pedagogik yondashuvlar va axborot texnologiyalaridan samarali foydalanish imkoniyatlari yoritiladi. Raqamli savodxonlikni faqat texnik bilimlar emas, balki axborotni tanqidiy tahlil qilish, axborot xavfsizligi va raqamli etikaga amal qilish bilan bog'liq ko'nikmalar majmuasi sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda zamonaviy ta'limda raqamli muhitning o'рни, talabalar o'rtasida mediasavodxonlikni rivojlantirishning dolzarbligi ham tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: raqamli ko'nikmalar, tanqidiy fikrlash, axborot madaniyati, raqamli xavfsizlik, onlayn muloqot, texnologik savodxonlik, media vositalari, raqamli etika, uzluksiz ta'lim, o'quv muhit, zamonaviy pedagogika, raqamli kompetensiya.

KIRISH

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6079-sonli Farmonida belgilangan "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasi mamlakatning raqamli transformatsiyasini keng qamrovli amalga oshirishni ko'zda tutadi.[1] Unda nafaqat davlat xizmatlarini raqamlashtirish, balki kadrlar tayyorlash tizimini ham zamonaviy raqamli texnologiyalarga moslashtirish muhim vazifa sifatida qayd etilgan. Shu nuqtai nazardan, oliy ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalarga oid bilim va ko'nikmalarni berishni yanada takomillashtirish, talabalarning raqamli savodxonligini oshirish dolzarb vazifalardan biriga aylanmoqda.

Zamonaviy ta'lim tizimi raqamli transformatsiya ta'sirida jadal sur'atlar bilan o'zgarib bormoqda. Raqamli texnologiyalarning joriy etilishi ta'lim jarayonining barcha bosqichlarini qamrab olmoqda — o'qitishdan tortib, baholash, o'zaro hamkorlik va axborot almashinuvi jarayonlarigacha. Bu jarayon pedagogik faoliyatni qayta ko'rib chiqish, an'anaviy o'qitish usullarini zamonaviy raqamli vositalar bilan uyg'unlashtirish zaruriyatini tug'dirmoqda.

Raqamlashtirish butun dunyo hamjamiyatini qamrab olmoqda va ta'lim sohasi ham bu borada istisno emas. Ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda axborot texnologiyalari ta'lim jarayonida matematika, yozish, o'qish va boshqa asosiy fanlar kabi muhim o'rin egallamoqda. Zamonaviy jamiyatda axborot texnologiyalari shaxsiy hayotda ham, kasbiy faoliyatda ham faol qo'llanilmoqda. Deyarli har qanday mutaxassis professional ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash, tahlil qilish va saqlash vazifasiga duch keladi. Bu jarayonda axborot texnologiyalari sohasidagi bazaviy bilimlar, ko'nikma va mahoratlar, konsepsiyalarga egalik qilish katta yordam beradi.[2,68-b]

Ayniqsa, hali o'z kasbiy faoliyatini boshlayotgan bo'lajak mutaxassislar uchun raqamli ta'lim muhitida samarali faoliyat yuritish imkoniyati nafaqat axborot texnologiyalarini bilish bilan, balki ulardan maqsadli va innovatsion foydalanish qobiliyati bilan ham belgilanadi. Shu boisdan, kelajak pedagoglar va mutaxassislar o'z faoliyatlarida raqamli vositalardan oqilona foydalanish, raqamli xavfsizlik va axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini egallashi zarur.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Bugungi globallashtirish va raqamlashtirish davrida raqamli savodxonlik ta'lim tizimining ajralmas qismiga aylandi. U faqatgina texnik ko'nikmalarni o'z ichiga olmay, balki axborotga tanqidiy yondashish, raqamli muammolarni hal qilish, turli raqamli muhitlarda ishlash qobiliyati va raqamli etikani ham qamrab oladi. Raqamli savodxonlik — maktabgacha ta'lim tashkilotidan to oliy ta'limgacha va mehnat bozoriga chiqqandan so'ng ham davom etadigan uzluksiz jarayondir.[3]

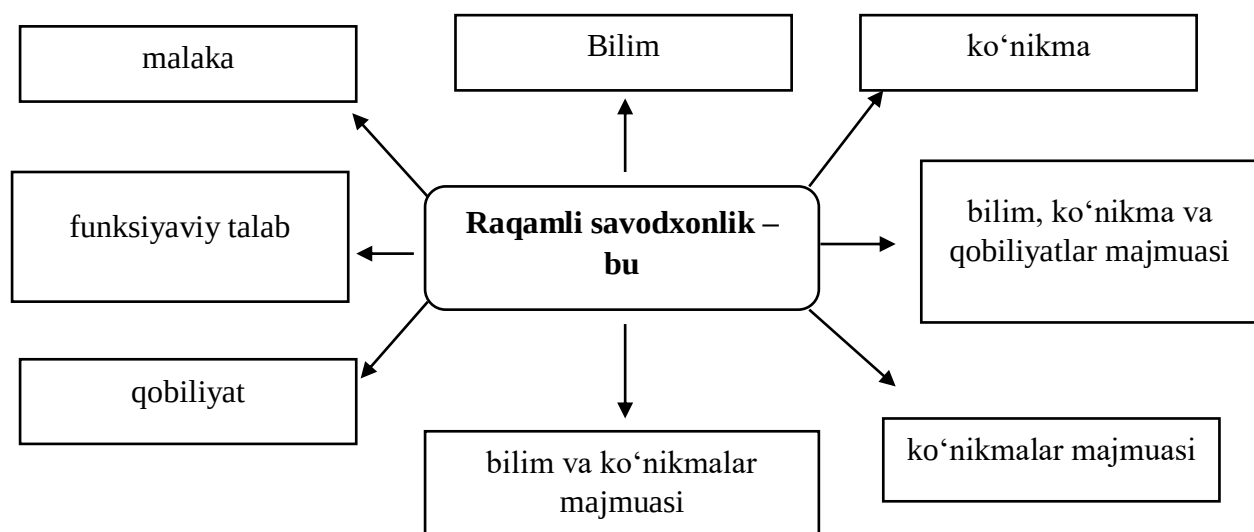
Nikolas Negroponte tomonidan yozilgan “Raqamli bo‘lish” (“Being Digital”) nomli kitobida bayon etilishicha raqamli texnologiyalar inson hayotining turli jihatlariga qanday ta’sir ko‘rsatishi mumkinligini muhokama qilgan. Uning fikricha, raqamli dunyoda axborotga kirish, harakatchanlik va o‘zgarishlarni amalga oshirish qobiliyati kelajakni hozirgidan farqli va yaxshiroq qiladi u shunday yozadi: “Raqamli bo‘lish — bu boshqacha. Biz endilikda hech qanday ixtironi kutmayapmiz. U allaqachon mavjud. U bugun mavjud. U deyarli genetik xususiyatga ega, ya’ni har bir yangi avlod avvalgiga nisbatan ko‘proq raqamli bo‘lib boradi.”[4] Negroponte raqamli dunyoning imkoniyatlarini nafaqat texnik taraqqiyot sifatida, balki insoniyat hayotidagi yangi bosqich sifatida ko‘radi. Bizningcha, Nikolas Negropontening raqamlashtirishga oid qarashlari bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan, balki yanada aktuallashtirishga ega.

L. R. Baymuratova va bir qancha mualliflar Raqamli savodxonlik Iqtisodiyot kelajagi maqolasida: “Raqamli savodxonlik - bu insonga raqamli muhitda turli vazifalarni muvaffaqiyatli hal etish imkonini beradigan asosiy bilim, ko‘nikma va qarashlar majmuidir”[5] deb ta’riflashadi. Mualliflar raqamli savodxonlikni keng qamrovli amaliy jihatdan yondoshadi. Bunda inson nafaqat ma’lumotdan foydalanadi, balki yangilik yaratadi, muammoga yechim topadi va raqamli muhitda ijtimoiy faol sub’ekt sifatida ishtirok etadi. Ya’ni, inson faqat texnologiyani bilishi kerak emas balki uni hayotda qo‘llab, muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi lozim.

M.V. Kuzmina raqamli savodxonlik - bu zamonaviy texnologiyalar ochib beradigan imkoniyatlardan foydalanish, yangi ijtimoiy formatda odamlar bilan muloqot qilish va bir-biriga etik va e’tiborli munosabatda bo‘lish qobiliyatidir.[6] Kuzmina raqamli savodxonlikning madaniy-axloqiy va kommunikativ qirralariga ko‘proq urg‘u beradi. Ya’ni, bu shunchaki texnologiya bilan ishlash emas — balki, raqamli muhitda etik muloqot qilish madaniyati ham. Demak, Raqamli savodxonlik — texnologiya va axborot bilan ishlashdan tashqari, shaxsiy mas’uliyat, raqamli etika, onlayn xulq-atvor madaniyati va raqamli muhitda insoniy munosabatni saqlash qobiliyati hamdir.

Budiati, T va Setyowati. raqamli savodxonlik - bu jamiyatda samarali ishtirok etish uchun axborotga kirish, boshqarish, integratsiyalash, tahlil qilish va baholash, yangi bilimlarni yaratish, yaratish va boshqalar bilan muloqot qilish uchun raqamli aloqa texnologiyasidan foydalanishga bo‘lgan individual qiziqish, munosabat va qobiliyat shakli. [7,1203-b] mualliflar raqamli savodxonlikni axborotni qayta ishlash jarayoni bilan bog‘laydi — ya’ni, axborotni passiv qabul qilish emas, faol ishlov berish va qayta yaratish jarayoni.

A.V.Dmitreeva pedagogik tadqiqodlarni o‘rganish jarayonida “raqamli savodxonlik” tushunchasiga doir eng ko‘p qo‘llaniladigan xususiyatlarni aks ettiradi. [8](1-rasm)

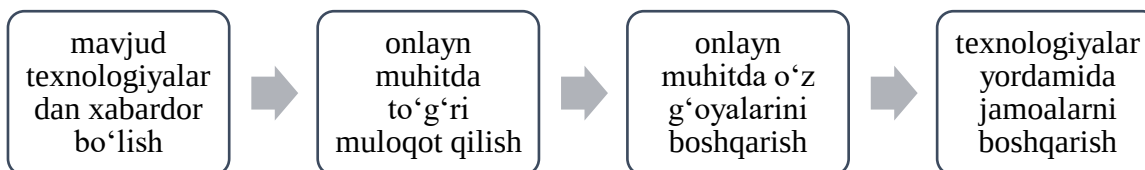

1-rasm. Pedagogik tadqiqodlarda raqamli savodxonlik tushunchasi.

Tahlillar shuni ko‘rsatmoqdaki, raqamli savodxonlik faqatgina axborot bilan ishlash qobiliyati

emas, balki individual va ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etish, raqamli resurslardan maqsadli foydalanish, axborot xavfsizligi va etikaga rioya qilish ko'nikmalarini ham qamrab oladi.

Vishnekov A.V., Ivanova Ye.M., Yeroxina Ye.A.larning fikricha, raqamli savodxonlikka ega bo'lish — bu shunchaki yaxshi o'qish degani emas. U quyidagi qobiliyatlarni o'z ichiga oladi: (2-rasm)

2-rasm. Talabalar raqamli qobiliyatlari.

Axborot va raqamli qobiliyatlar orasida shundaylari borki, ularni ham oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilari, ham talabalari o'rganishlari zarur.[9]

Ushbu nuqtai nazardan kelib chiqqan holda, raqamli savodxonlik faqatgina texnik salohiyat bilan cheklanmaydi, balki tanqidiy fikrlash, axborotni tahlil qilish, axborot xavfsizligi va raqamli etika kabi yuqori darajadagi intellektual va madaniy kompetensiyalarni ham o'z ichiga oladi. raqamli savodxonlikni shakllantirish jarayoni besh asosiy yo'nalishda tashkil etilishi lozim.

- ✓ **Axborot savodxonligi;**
- ✓ **Texnologik savodxonlik;**
- ✓ **Mediasavodxonlik;**
- ✓ **Kiberxavfsizlik va raqamli etika;**
- ✓ **Online muloqot va raqamli etika.**

Hozirgi axborotga boy, biroq manba sifatida ishonchsiz muhitda o'sib kelayotgan yoshlar uchun ahamiyatli pedagogik signal hisoblanadi. Axborot savodxonligi talabalar raqamli savodxonlikni rivojlantirishda ta'lim sifatining yangi mezoni sifatida qaralishi lozim. Ushbu masala nafaqat ta'lim tizimida, balki keng jamiyatda, ayniqsa raqamlashtirilgan iqtisodiyot va fuqarolik jamiyati sharoitida — strategik ahamiyat kasb etadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Bugungi kunda medialar faqat axborot tarqatish vositasi emas, balki ijtimoiy ongni shakllantiruvchi, shaxsning ruhiy va ijtimoiy o'sishiga ta'sir qiluvchi asosiy omilga aylandi. Aynan shu jihatdan kelib chiqqan holda, tadqiqotchilar zamonaviy medianing muhim xususiyatlari sifatida quyidagilarni ta'kidlashadi:

- **Kreativlik** - yangi g'oyalarni yaratish, mavjud axborotni original tarzda qayta ishlash.
- **Innovatsion yondashuvlar** - yangi texnologiyalardan foydalangan holda kommunikatsiya va ta'lim jarayonlarini qayta shakllantirish.

Shuni alohida qayd etib o'tish joizki, zamonaviy sharoitda bolalar va yoshlarning axborotlarni olishga bo'lgan ehtiyojlarini cheklashning imkoni yo'q. Gar shunday yo'l tutilsa, u pedagogik jihatdan samarasiz bo'lgan bo'lardi. Ammo yoshlarning axborotlarga bo'lgan ehtiyojlarning zararli, xavfli bo'lib, ularni falokat tomon boshlab borishlariga ham yo'l qo'yib bo'lmaydi. Shu sababli yoshlarning media tomonidan faqatgina foydali, xavfsiz axborotlarning o'zlashtirilishiga erishish maqsadga muvofiqdir.[10]

Xalqaro ilm-fan olamida “mediasavodxonlik” (media literacy) atamasi ham mustahkam o'rin egallagan. Valter Benyamin, Lorens Engel (Germaniya), Nikolas Negroponte, Noam Xomskiy (AQSH), Aleksandr Fedorov (Rossiya), Styuart Xoll (Buyuk Britaniya) singari olimlar o'z asarlarida mazkur tushuncha haqida fikr yuritganlar.

Mediasavodxonlikni X.Do'stmuhammadov “axborot madaniyati” yoki “infoetika” deb ataydi.[11,317-b]

Mediasavodxonlikning asosiy jixati sifatida media muxitga taxliliy yondashuv, ya'ni uni tankidiy kabul kilish va media vositasida uzini ifoda etish. Bizningcha, "Mediasavodxonlik" atamasi oddiy tushunchadan ancha keng ma'noga ega bo'lib, u raqamli muhitdagi axborot bilan ishlash, uni tanqidiy baholash, manbalarning ishonchliligini aniqlash, manipulyativ kontentni farqlash va jamiyatdagi media ta'sirni anglash qobiliyatini qamrab oladi.

XULOSA

O'rganishlarimiz natijasida shunday xulosaga keldikki, mediasavodxonlik raqamli savodxonlikning ajralmas qismi hisoblanadi. Mediasavodxonlik raqamli savodxonlikni boyitadi va mukammallashtiradi. Talabalar media orqali faqat axborot qabul qilmay, balki raqamli muhitda ijodkor, tahlilchi va faol ishtirokchi sifatida shakllanadi.

Hozirgi raqamli asrda axborot oqimining tezligi va hajmi mislsiz darajada oshdi. Internet orqali har kuni trillionlab bayt ma'lumot tarqaladi. Zamonaviy oliy ta'lim muassasalarida talabalar raqamli texnologiyalar bilan doimiy ravishda o'zaro aloqada bo'lishadi. Ular o'qish, tadqiqot olib borish, muloqot qilish va ijtimoiylashish uchun raqamli platformalardan keng foydalanishadi. Bunday sharoitda talabalarning mediasavodxonligi, xususan, axborotga ishlov berish va tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish o'ta muhimdir.

ADABIYOTLAR RO'YHATI.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020 yildagi PF-6079-son. "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. <https://lex.uz/ru/docs/-5030957>
2. Подповетная Юлия Валерьевна, Рулевская Лидия Павловна, Подповетный Артём Дмитриевич ФОРМИРОВАНИЕ ЦИФРОВОЙ ГРАМОТНОСТИ СТУДЕНТОВ // Управление в современных системах. 2023. №2 (38). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-tsifrovoy-gramotnosti-studentov> (дата обращения: 21.05.2025) ст 68.
3. Rebecca Rajathi J and S. Kalamani. DIGITAL LITERATURE: A LITERARY TREND OF THE TWENTY FIRST CENTURY. International Journal of Advanced Research (IJAR)
4. https://www.elon.edu/u/imagining/expert_predictions/an-age-of-optimism/
5. Баймуратова Л. Р., Долгова О. А., Имаева Г. Р., Гриценко В. И., Смирнов К. В., Аймалетдинов Т. А. Цифровая грамотность для экономики будущего. Москва: НАФИ, 2018. 85 с.
6. Кузьмина М.В. Формирование цифровой грамотности обучающихся: методические рекомендации для работников образования в рамках реализatsii Федерального проекта «Цифровая образовательная среда», Киров: ИПО Кировской области, 2019. с. 7.
7. Budiati, T., & Setyowati. (2019). The influence culture and maternal care on exclusive breastfeeding practice in post caesarean section mothers. Enferm Clin. 2019;29(S2):808—814
8. Ермаков С.С., Королева Н.В. Цифровая грамотность как условие подготовки студента в цифровой экономике. // Высшее образование в России, 2020. №1. С. 122–129.
9. Вишнеков А.В., Иванова Е.М., Ерохина Е.А. Опыт применения цифровых технологий при переходе базового университетского образования на онлайн-формат обучения // Информационные технологии. 2021. Т.27. № 9. С. 494–504. DOI: 10.17587/it.27.494-504
10. FERUZA SHERMANOVA. "Raqamli ta'lim muhitida talabalarning axborotdan foydalanish ko'nikmalarini rivojlantirish (mediasavodxonlik va axborot madaniyati fani misolida)" 2024. Общество и инновatsii. 5 (9/S), 210-213b. <https://inscience.uz/index.php/socinov/index>
11. Дўстмухаммад Х. "Оммавий ахборот воситаларини ривожлантиришининг демократик андозалари" Т., "Ўзбекистон"- 2005, 56 бет, Б. 3.